

Henriëtte Roland Holst

Het is deze maand vijftig jaar geleden, dat de dichter-schrijfster Henriëtte Roland Holst overleed. Dit feit wordt onder meer herdacht met een tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam, een toneelstuk, en met het herdrukken van haar werk. Al deze activiteiten staan mede in verband met de vijftigste sterfdag van Herman Gorter. Als vriend, collega, mentor en socialistisch kameraad heeft hij de dichteres zeer goed gekend. Reden voor een vergelijkend portret.

door Ton Crijnen

„Het volslagen wonder van in een klein land en in één tijdvak twee zo begenadigde dichters te hebben, gelijkgesteld bovendien in hun overtuiging, maakt een studieuze vergelijking tussen Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst tot een voor de hand liggende taak.”

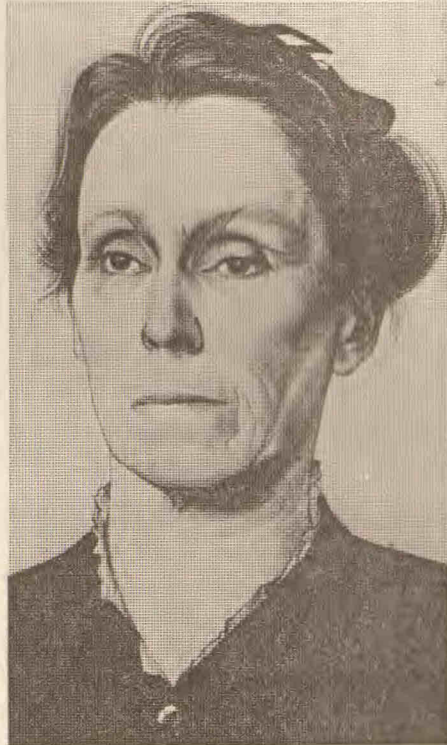
Dit citaat van Gorter-expert prof. dr. Garnt Stuiveling (de Nieuwe Taalgids, jaargang 1938) lijkt aan onderstaand pogen reeds bij voorbaat alle schijn van originaliteit te ontnemen. Toch is in de praktijk een dergelijk vergelijkend warenonderzoek minder vaak verricht dan Stuiveling veertig jaar geleden kon vermoeden.

Overigens is sinds de jaren vijftig de belangstelling voor met name Herman Gorter (1864-1927) steeds sterker gegroeid. Hiervan getuigt de gestage stroom van publicaties over en herdrukking van diens werk. Zijn populariteitscurve blijkt omgekeerd evenredig aan die van Henriëtte Roland Holst, wier immense aantrekkingskracht in vooroorlogse jaren thans moeilijk te begrijpen valt.

Haar soms wat zweverige bekentenispoëzie is voor een huidige generatie minder invoelbaar dan de experimentele dichtkunst en links-radicalen ideeën van haar vijftig jaar eerder overleden vriend en geestverwant. Juist daarom echter is ze des te aantrekkelijker voor de journalist, die zich door socio-historische noch door literaire deskundigheid gehinderd weet, maar in wie „slechts” de nieuwsgierigheid gloeit van de geïnteresseerde buitenstaander.

Elitair milieu

Henriëtte Roland Holst dus; in haar verhouding tot dichter, journalist en politiek-theoreticus Herman Gorter. Van beiden wordt momenteel het sterfverhaal herdacht. Bij de ene was dat vijftig, bij de ander vijftig jaar geleden. Maar wat een verschil! Na de dood van de radicale marxist treurde heel ultra-links Nederland, het verscheiden van de religieus-socialiste bracht datzelfde milieu in ernstige

Henriëtte Roland Holst getekend door M. de Klerk in 1921 (detail).

verlegenheid (zie het „in memoriam” van Theun de Vries in *De Waarheid*).

Toch was er in hun relatie tot elkaar minstens evenveel dat hen bond als gescheiden hield. Daarvan (voorlopig) één voorbeeld: Alle twee voortgekomen uit een goedgevoelend milieu (Henriëttes vader was notaris, die van Gorter een bekend letterkundige en journalist), hebben ze hun hele leven deze bourgeois-erfenis meegedragen. Toegegeven, Roland Holst minder dan Gorter. Maar toch...

Als zij op een gegeven moment het socialistisch partijwerk beu is en vindt aan vakantie toe te zijn, vertrekt ze naar... de Canarische eilanden. En dat in een tijd - begin deze eeuw - waarin de doornee arbeider nauwelijks buiten zijn eigen woonplaats kwam. Het contrast viel

haar nauwelijks op, de gewekte ergernis begreep ze niet.

Het is vanuit ditzelfde burgerlijk gewoonterecht, dat de socialist Gorter het volstrekt niet ongerijmd vond de meest luxueuze restaurants te frequenteren en tennis te spelen met de rijkeluiszootjes uit het Gooi. Oppervlakkige kritiek? Wellicht, maar toch niet geheel zonder betekenis.

Geen snobisme

Het zou overigens een vertekening van de werkelijkheid zijn uit bovenstaande een a-social snobisme te distilleren. Zowel Holst als Gorter waren volstrekt gespeend van elke vorm van klasse-arrogantie of intellectuele gewichtigdoenerij. Bij Henriëtte kwam daar onverschilligheid voor uiterlijke sier bij. Zo constateerde haar neef, de dichter A. Roland Holst: „Ze kon er ontzettend verwaarloosd uitzien als een kruising tussen een landloper en een grande dame”.

Maar toch zaten de goedgevoelende leefgewoonten er bij beiden zo ingeramd dat ook jarenlang contact met theorie en praktijk van het socialisme daarin weinig verandering wist te brengen.

De bekende „radicale” journalist Henri Wiesing herinnert zich in dit verband: „De eerste keer dat ik Henriëtte Roland Holst zag, in de zomer van 1908, was de eerste keer dat ik voor de Groene in Laren haar man kwam spreken. Hij had mij meegenomen naar hun eenvoudig tuinhuisje, en van daaruit zag ik haar, zoals ze kaarsrecht tussen de perken lopend als de statige „mevrouw” een magere tuinjongen haar wensen aangaf...” (*Bewegend Portret, levensherinneringen - 1960*).

De grote SDAP-voorman, Pieter Jelles Troelstra, had niet helemaal ongelijk toen hij in zijn *Gedenkschriften* (deel 3, 1929), stelde dat Roland Holst noch Gorter een echte geestelijke band met het proletariaat bezaten. Nu was Troelstra niet geheel vrij van rancune jegens de uitgetreden partijgenoten, maar het is een feit dat Roland Holst, evenals Gorter, op het gemiddeld arbeiderspubliek meer overkwam als leermeesteres dan als kameraad en klaslegenote.

Eerste ontmoeting

Toen hun paden zich begin 1893 kruisten, was Henriëtte van der Schalk (in 1896 trouwde ze met de bekende kunstschilder Richard H.

Roland Holst) een ongewoon intelligente maar stugge joffer van 24 jaar. Haar dichttalent had ze recentelijk bewezen met de publikatie van zes sonnetten in *De Nieuwe Gids*, het invloedrijke orgaan van de jongeren van Tachtig”. Eén van hen, de dichter Albert Verwey, had haar poëtisch talent onderkend en gestimuleerd.

Gorter was toen al beroemd. Met de publikatie van *Mei* (1889) had hij zich ontpopt als de meest oorspronkelijke geest van deze literair-culturele stroming. Daarbij streefde ook hij ernaar de ondergane indrukken en emoties zo intens mogelijk op papier te zetten. Gorter las Henriëttes sonnetten, kreeg belangstelling en zocht de dichteres thuis in Noordwijk op.

De zinnelijke, naar rationaliteit hakende levenskunstenaar vatte onmiddellijk een warme genegenheid op voor de intuïtieve, niet-rationele intelligentie van deze hoogontwikkelde jonge vrouw. De genegenheid bleek wederzijds. Ondanks de latere verwijdering is haar relatie met Gorter dé grote vriendschap in het leven van Roland Holst geweest.

Zo schreef ze, zes jaar na zijn dood, in een korte - maar zeker niet onverdienstelijke - Gorterbiografie: „Met hem ging zoowel voor mijn man als voor mij, een stuk van ons eigen leven heen. Hij is de eenige groote vriend geweest dien wij beiden gehad hebben.”

Filosofie-studie

Wat Roland Holst betreft, nam Gorter al snel het mentorschap van Verwey over. Dat heeft de laatste haar niet in dank afgenomen. De ingezette verkoeling verbreedde zich tot een regelrechte kloof toen Holst weigerde mee te werken aan Verweys tijdschrift *De XXe Eeuw* en de voorkeur gaf aan de socialistische *Nieuwe Tijd*.

Gorter bracht zijn vijf jaar jongere kunstzuster tot het bestuderen van de Griekse filosofen (Plato en Aristoteles) en vooral van de Italiaanse dichter Dante. Zelf erkende Holst later: „Mijn hele leven ben ik hem dankbaar geweest dat hij mij tot de studie van Dante heeft gebracht.”

Het betekende voor haar de eerste stap in de richting van een meer sociaal getinte poëzie, weg van het hyper-individuele sensitivisme van de Tachtigers. Van die ommekeer zou ze in 1895 getuigen met haar prachtige bundel *Sonnetten en verzen in terzinen geschreven*.

Overigens is Henriëtte Roland Holst ook in haar pre-socialistische periode nooit een echte *l'art pour l'art*-dichteres geweest, iemand die de kunst slechts omwille van de kunst beoefende zonder zich daarbij om de maatschappelijke implicaties te bekommeren.

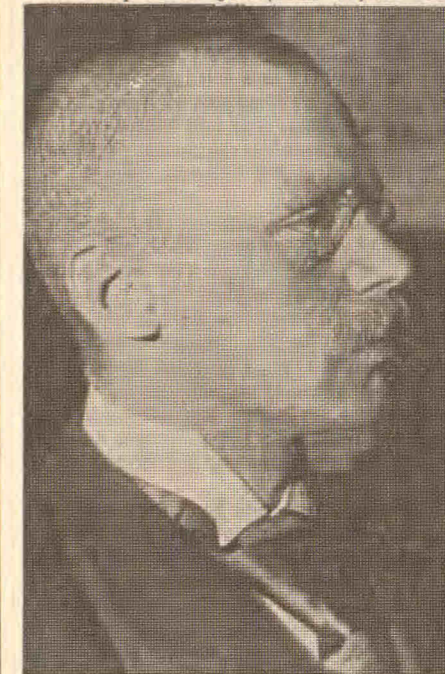
Gorter spoorde Roland Holst ook aan zich in de filosofie van Spinoza (1632-1677) te verdiepen. Zelf bevond hij zich rond 1892 in een poëtisch vacuüm. De opvattingen van de Tachtigers zeiden hem weinig meer en zijn dichtader leek definitief opgedroogd. In Spinoza's rationalisme meende hij een nieuwe inspiratiebron te hebben aangeboord.

Het kwam niet bij hem op dat de, veel intuïtiever aangelegde, vriendin zijn enthousiasme wel eens niet zou kunnen delen. Weliswaar nam ze loyaal kennis van de spinozistische filosofie maar moest achteraf toegeven: „De bron van verrukking, die zijn strenge schema's waren voor Gorter, zijn ze voor mij nooit geworden... Hij had het nodig, ik niet.” Toch heeft Spinoza's leer ook bij haar gefungeerd als een brug naar de strenge wetmatigheid van het wetenschappelijk socialisme.

Geen slaaf

Zelfs in die eerste periode van vriendschap met Gorter heeft Roland Holst de dichter nooit slaafs nagevolgd. Haar gedichten behielden een sterke persoonlijke kleur. Wel ontdekte ze via Gorters *Kenteringssonnetten* (1891) een vorm van poëzie die rechtstreeks beantwoordde aan haar eigen karakter. Maar ze paste dit nieuw verworven inzicht op geheel eigen wijze toe.

Terwijl Holst zich geleidelijk aan de invloed van de Tachtigers onttrok, bewoog Gorter zich reeds in de richting van het socialisme. Via het werk van de Duitse pre-marxistische filosoof Joseph Dietzgen (1828-'88) en van

Herman Gorter rond de eeuwwisseling.

de Engelse utopistische socialist William Morris (1834-'96) kwam hij ten slotte tot het wetenschappelijk socialisme van Karl Marx.

In 1896 begon hij diens werken te bestuderen, te beginnen met *Das Kapital* waarvan hij alle drie de delen doorworstelde. Gorter was tot de studie van Marx aangezet door zijn aange trouwde neef Frank van der Goes. Deze was een van de oprichters van de sociaaldemocratische SDAP en een goed kenner van het marxisme.

In het marxisme met zijn vastomlijnd levensdoel (bevorderen van de socialistische revolutie) vond Gorter de innerlijke zekerheid waar hij zo lang naar had gezocht. Het bracht hem hernieuwde inspiratie. Omstreeks 1897 hervatte hij het schrijven van gedichten.

Socialistische poëzie

Over de waarde van Gorters socialistische dichtwerk lopen de meningen sterk uiteen. In zijn proefschrift over *Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst* (1946) constateert (dr. R. Antho-

nissen: „Gorter heeft in zijn socialistische *Verzen* (1902) niet meer hetzelfde meesterschap ten toon gespreid als in zijn *Mei* en zijn sensitivistische *Verzen* (1890); de vorm is niet meer zoo verfijnd, in zijn nieuwe taal struikelen we dikwijls over oneffenheden die we vooral aan slordigheid meenen te moeten toeschrijven...”

Ook Roland Holst bleek die mening toegedaan. In haar opstel over *De schoonheid van Herman Gorters poëzie*, later opgenomen in de Gorterbiografie, kwam ze tot de slotsom: „...dat het de schraalheid en vlakheid van de naturalistisch materialistische levens- en wereldconceptie is geweest die de socialistische dichter in zijn vlucht belemmerd heeft, de hoogste toppen van de visionaire verrukking van menselijke gelukzaligheid te aanschouwen.”

Daarentegen meent een man als J. C. Brandt Corstius dat Gorters dichterschap zich onder de invloed van het marxisme juist heeft vernieuwd en verdiept. Voor de niet-deskundige blijft het echter moeilijk optimaal genot te putten uit de manier waarop de dichter jarenlang heeft geprobeerd de socialistische heilsverwachting en zijn eigen reflectie daarop onder woorden te brengen (enkele postuum verschenen sonnetten en verzen uitgezonderd).

Nieuwe weg

Rond 1895 wendde ook Holst zich in de richting van het marxisme. In haar zoeken naar een maatschappelijk getinte levensvisie vond ze tijdelijk rust bij het utopistisch-socialisme van Morris. Zijn opvattingen hadden op haar ethisch getinte natuur een veel